

УДК 343.126.1 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.29>

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Іваницький С.О.,*доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-8426-100X***Морозов Д.А.,***кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального аналізу
та інформаційних технологій
Одеського державного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1114-9033***Скапоущенко О.Д.,***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності та національної безпеки
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0006-4328-6637*

Іваницький С.О., Морозов Д.А., Скапоущенко О.Д. Щодо окремих питань скасування запобіжного заходу у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану.

У статті здійснено всебічний аналіз теоретичних та практичних аспектів скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби за призовом під час мобілізації. Розглянуто проблеми реалізації приписів ст. 616 КПК України. Звернуто увагу на недостатній правовій урегульованості питання щодо суб'єкта, який повинен надавати дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії, а також суб'єкта, який уповноважений надавати направлення на медичний огляд військовослужбовців.

З метою конкретизації процесуального порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби аргументовано доцільність доповнення частини 1 статті 616 КПК України абзацем 6 наступного змісту: "Дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби надається слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту або прокурора".

У роботі було звернуто увагу, що приписи Кримінального процесуального кодексу України наділяють слідчого суддю й суд різним правовим статусом. Авторами статті було вказано на недолік правової регламентації Положення про Військово-лікарську експертизу, який полягає у тому, що суд може видавати направлення на проходження ВЛК стосовно обвинуваченого, а слідчий суддя позбавлений можливості це зробити щодо підозрюваного.

Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до п. 6.1 Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402, зокрема, доповнення цього пункту після слова "слідчим" словами "слідчим суддею".

Зроблено висновок, що підвищення ефективності механізму кадрового забезпечення сил безпеки та оборони й вирішення проблемних питань скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби за призовом під час мобілізації лежить в площині реалізації комплексного підходу щодо внесення запропонованих в цій роботі змін до Кримінального процесуального кодексу України та відомчого законодавства.

Ключові слова: запобіжний захід, кримінальне провадження, воєнний стан, мобілізація, слідчий суддя, суд, військово-лікарська комісія, тримання під вартою, прокурор, слідчий.

Ivanitsky S.O., Morozov D.A., Skapouschenko O.D. On certain issues of cancellation of preventive measures in criminal proceedings under martial law.

The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of cancellation of preventive measures in the form of arrest for the purpose of completing (continuing) military service by conscription during mobilization. The problems of realization the provisions of Article 616 of the Criminal Procedure Code of Ukraine were considered. Attention was drawn to the insufficient legal regulation of the issue of the subject that must give permission to transfer a person to the relevant military medical commission, as well as the subject authorized to provide a referral for a medical examination of military personnel.

The author argued the advisability of supplementing part one of Article 616 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with paragraph six of the following content: «Permission to transport a person to the appropriate military medical commission to undergo a medical examination and determine the degree of suitability for military service is granted by the investigative judge, the court at the request of the defense or the prosecutor.»

The work drew attention to the fact that the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine grant the investigative judge and the court different legal status. The authors of the article pointed out the shortcoming of the legal regulation of the Regulation on military medical examination, which consists in the fact that the court can issue a referral for the passage to the MMK in relation to the accused, and the investigative judge is deprived of the opportunity to do this in relation to the suspect.

Proposals were formulated to amend paragraph 6.1 of the Regulation on military medical examination in the Armed Forces of Ukraine, approved by Order of the Minister of Defense of Ukraine dated 14.08.2008 No. 402, in particular, adding the words "investigative judge" to this paragraph after the word "investigator".

It was concluded that increasing the efficiency of the mechanism for staffing the security and defense forces and resolving the problematic issues of abolishing the preventive measure in the form of arrest for the purpose of completing (continuing) military service by conscription during mobilization lies in the implementation of a comprehensive approach to introducing the amendments proposed in this work to the Criminal Procedure Code of Ukraine and departmental legislation.

Key words: preventive measure, criminal proceedings, martial law, mobilization, investigative judge, court, military medical commission, arrest, prosecutor, investigator.

Постановка проблеми. Російська військова агресія проти України, на жаль, набула характеру війни на виснаження, для перемоги в якій, серед іншого, критично важливо забезпечити ефективне функціонування механізму кадрового поповнення особового складу сил безпеки та оборони, ширше залучення додаткових людських ресурсів, мобілізацію прихованих резервів.

Усвідомлюючи довготривалу перспективу російської загрози, український законодавець ще на початку 2022 року в ст. 616 КПК України встановив, що у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152–156¹, 258–258⁶, ч. 4 ст. 286¹, ст. 348 КК України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з п.п. 1 п. 3 прим. до ст. 368 КК України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу [1].

На практиці застосування цієї норми супроводжується низкою труднощів й прогалин, які обмежують її потенціал в частині належного комплектування ЗСУ новими категоріями оборонців.

Стан дослідження. Не зважаючи на те, що до вказаних питань зверталось чимало науковців, зокрема, Гаркуша А.Г. [2], Гловюк І.В., Дяченко Е.В. [3], Лісняк А.І. [4], Омельченко О.Є. [5], Фоміна Т.Г. [6], Тетерятник Г.К., Погорецький М.А., Хотинська-Нор О.З. та інші вчені, однак значна частина теоретичних розвідок за цим напрямом були здійснені до моменту прийняття закону № 3902-IX від 20.08.2024 й внесення змін до ст. 616 КПК України, що з урахуванням динаміки правового регулювання й потреби усунення наявних прогалин актуалізує необхідність подальших наукових пошуків у цій сфері.

Метою статті є науковий аналіз проблемних аспектів скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби за призовом під час мобілізації, а також формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Під час практичного застосування згаданої вище норми кримінального процесуального закону було виявлено ряд проблем, адже згідно абз. 4 ч. 1 ст. 616 КПК України відповідне клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, серед іншого, повинно обов'язково містити висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану.

Чинне законодавство передбачає, що висновок про придатність особи до несення військової служби надається за результатами медичного огляду відповідною військово-лікарською комісією (далі – ВЛК).

Разом з тим, підозрюваний (обвинувачений), який ініціює скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби, перебуває в місці, де його свободу обмежено (слідчі ізолятори, гауптвахти тощо). Тож для проходження медогляду ВЛК йому потрібно в межах правової процедури на певний період легально покинути режимне приміщення СІЗО. Водночас кримінальний процесуальний закон чітко не визначає суб'єкта, який уповноважений прийняти рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) тимчасово залишити СІЗО для проходження медогляду ВЛК й процедурні аспекти його застосування. Це утруднює можливість реалізації принципу правової визначеності як важливої складової засади верховенства права, призводить до різних підходів на практиці й певним чином стримує потенціал ст. 616 КПК України щодо поповнення лав ЗСУ новими категоріями мобілізованих [7, с. 217].

Очевидно, що процесуальне рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) на проходження медогляду для визначення ступеня придатності до несення військової служби має прийматися у формі ухвали тим же суб'єктом, який наділений компетенцією на застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, – слідчим суддею, судом.

Варто підтримати підхід, що формується за цим напрямом в судовій практиці [8; 9], й передбачає надання судом дозволу на етапування (доставку) обвинуваченого до ВЛК для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби в умовах воєнного стану.

З метою конкретизації процесуального порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби вбачається за доцільне доповнити частину 1 статті 616 КПК України абзацем 6 наступного змісту: "Дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби надається слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту або прокурора"[7, с. 218].

Слід зазначити, що до вказаного висновку ми дійшли на початку 2025 року під час обговорення своїх роздумів та пропозицій на профільній міжнародній науково-практичній конференції "Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки", проте розвиток правозастосовної практики за цим напрямом у середині цього року засвідчив недостатність такого кроку.

Так, окрім суб'єкта, який надасть дозвіл на етапування особи до відповідної ВЛК, на практиці додатково постало й питання про суб'єкта, який надаватиме направлення на медичний огляд [10], зокрема, такій категорії осіб, як військовослужбовці (ті, що самовільно залишили частину, тощо).

Згідно ст. 70 Основ законодавства України про охорону здоров'я військово-лікарська експертиза здійснюється військово-лікарськими комісіями, які створюються при територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, а також при закладах охорони здоров'я Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, за потреби - інших органів або військових формувань сектору безпеки і оборони, визначених частиною 2 статті 12 Закону України «Про національну безпеку України», при цьому ВЛК також можуть створюватися при державних та комунальних закладах охорони здоров'я. Порядок організації та проведення військово-лікарської експертизи встановлюється Кабінетом Міністрів України [11].

Відповідно до п. 6.1 Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402 направлення на медичний огляд військовослужбовців проводиться: прямими начальниками від командира окремої частини, йому рівних та вище, штатних ВЛК, керівниками ТЦК та СП, начальниками (керівниками) закладів охорони здоров'я за місцем лікування, органів військового управління та підрозділів Військової служби правопорядку Збройних Сил України, органами прокуратури, слідчим, судом у порядку та з метою, визначеними цим Положенням [12].

Аналізуючи вказані приписи законодавства, слідчий суддя Салтівського районного суду міста Харкова відмовив у задоволенні клопотання адвоката-захисника про направлення підозрюваного на проходження військово-лікарської комісії у кримінальному провадженні № 620251700200005346.

В основу своєї позиції слідчий суддя поклав метод буквального тлумачення вищенаведеної норми Положення про ВЛК, звернувши увагу, що "направлення на медичний огляд військовослужбовців може бути здійснено судом, проте не слідчим суддею. Терміни слідчий суддя, суд визначені у пунктах 18, 20–22 ч. 1 ст. 3 КПК України. Терміни слідчий суддя та суд не є рівнозначними. З погляду на це можна дійти висновку, що військовослужбовець може бути направлений на медичний огляд судом під час розгляду судового спору, предметом якого може бути, наприклад, висновок ВЛК, з яким не погоджується військовослужбовець чи відмова начальника, командира, керівника відповідної установи у направленні на медичний огляд, тощо, або ж судом під час розгляду кримінального провадження по суті"[13].

Із формальних підстав з аргументацією слідчого судді Салтівського районного суду міста Харкова важко не погодитися, адже приписи КПК України наділяють слідчого суддю й суд різним правовим статусом.

Очевидно, що має місце недолік правової регламентації на рівні підзаконного нормативно-правового акту (Положення про ВЛЕ), адже суд може видавати направлення на проходження ВЛК щодо обвинуваченого, а слідчий суддя позбавлений можливості це зробити щодо підозрюваного.

Корегування такого диспропорційного викладу нормативного матеріалу вимагає внесення змін до п. 6.1 Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402, зокрема, доповнення цього пункту після слова "слідчим" словами "слідчим суддею".

Висновки. Таким чином, усунення прогалин і незбалансованості правового механізму скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби за призовом під час мобілізації лежить в площині реалізації комплексного підходу щодо внесення змін до КПК України та відомчого законодавства.

По-перше, необхідно доповнити частину 1 статті 616 Кримінального процесуального кодексу України абзацем 6 наступного змісту: "Дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби надається слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту або прокурора".

По-друге, слід доповнити пункт 6.1 Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402, після слова "слідчим" словами "слідчим суддею".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
2. Гаркуша А.Г. Скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану в контексті ст. 616 КПК України. *Право і Безпека*. 2022. № 3. С. 37–47.
3. Дяченко Е.В. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в період дії воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 810–815.
4. Лісняк А.І. Скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період у порядку частини 1 статті 616 Кримінального процесуального кодексу України, умов застосування та проблемні питання у реалізації. *Право України*. 2022. № 6. С. 128–138.
5. Омельченко О.Є. Практичні питання процесуального порядку апеляційного оскарження ухвал слідчих суддів першої інстанції щодо обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою. *Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування*. 2025. № 1. С. 126–136.
6. Фоміна Т.Г. Скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого: процесуальний порядок і проблемні питання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 194–205.
7. Іваницький С.О. Проблеми скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби за призовом під час мобілізації. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (21 лютого 2025 року) / упоряд. У.О. Цмоць*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 217–218.

8. Ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 16 січня 2025 року, провадження № 1-кп/734/63/25, справа № 734/1670/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124456692>.
9. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 07 січня 2025 року, провадження № 1-кп/552/82/25, справа № 552/6546/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124246426>.
10. Ухвала Покровського районного суду міста Кривого Рогу від 13 травня 2025 року, провадження № 1-кп/212/345/25, справа № 229/8220/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127387536>.
11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
12. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>.
13. Ухвала Салтівського районного суду міста Харкова від 09 червня 2025 року, провадження № 1-кс/643/3045/25, справа № 643/8781/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128061016>.